

Presentació de *Memorias de un perro* de J. Salord

**Presentació de *Memorias de un perro*:
la cara oculta i més humana d'Àngel Ruiz i Pablo
(IME, 15/01/15)**

Josefina Salord Ripoll

És, més que una satisfacció, un deure de gratitud acompanyar Eloísa Ruiz González, la filla de Jesús Ruiz Manent i la néta d'Àngel Ruiz i Pablo, en aquest acte de presentació de *Memorias de un perro*, la novel·leta totalment desconeguda fins ara, que ens descobreix la cara oculta i més humana de l'escriptor des Castell. És també el resultat d'un llarg camí d'amistat amb fills i néts de Ruiz i Pablo, que es va iniciar a començaments dels anys noranta amb la relació telefònica i epistolar amb Àngel Ruiz Camps, el fill de Josep Maria Ruiz Manent (el Pepe de *Memorias de un perro*) gràcies a l'amistat més antiga amb Antoni Moll Camps, el patriarca de les nostres lletres menorquines i cosí seu. L'excel·lent conferència que Àngel Ruiz Camps va fer al Cercle Artístic el 1996, amb el títol «El menorquinismo ejemplar de José Maria Ruiz Manent», em va permetre conèixer-lo personalment i agrair-li la tramesa el 1993 de les cartes que Joan Estelrich havia adreçat al seu pare del 1915 al 1950, just un any abans de la mort del fill major de Ruiz i Pablo. Va ser justament la commemoració del cinquantenari de la seva mort, el 2001, que em va dur, convidada per l'Ajuntament de Ciutadella, a fer la conferència «Josep Maria Ruiz Manent, ambaixador cultural a Menorca» i, gràcies a ella, a iniciar una amistat, ininterrompuda fins a la seva mort, amb Paloma Ruiz Camps i el seu marit Alejandro Crespo.

Van ser la filla i el gendre de Josep Maria Ruiz Manent, que creien tant en la cultura de Menorca i en el paper cabdal de la institució que vetlla per aprofundir en el seu coneixement, l'Institut Menorquí d'Estudis, que van voler que l'amistat s'eixamplés amb altres membres de la nombrosa família amb la confiança que aquest era el millor camí per acabar impulsant projectes, edicions i estudis que contribuïssin a un major coneixement d'Àngel Ruiz i Pablo i de la nissaga Ruiz Manent, dins la qual hi ha escriptors i homes de cultura que també esperen ser coneguts amb la profunditat que es mereixen. El primer fruit important va ser la generosa donació que Juan Ruiz Fernández, el fill del fill petit d'Àngel Ruiz i Pablo (el personatge més tendre de *Memorias de un perro*), va fer del voluminós Fons Àngel i Pablo a l'IME el 2012, la base més important per a la recuperació rigorosa de la figura polièdrica de l'escriptor menorquí, establert amb la seva família a Barcelona el 1911 arran de la sortida traumàtica de Ciutadella com a conseqüència del crac bancari d'aquell any.

L'altre fruit, el tenim ara a les mans i ens l'ofereix Eloísa Ruiz González, que ha guardat i estimat durant molts anys el manuscrit d'aquestes *Memorias de un perro*, que condensen tanta memòria familiar. Com havíem previst anys enrere, ara arriba puntual a la cita d'aquest Any Àngel Ruiz i Pablo, gràcies al compromís del Consell Insular de Menorca i de l'IME. Ella n'ha editat el text, establint la forma amb què ara

Presentació de *Memorias de un perro* de J. Salord

arriba a les nostres mans i fins ha pogut incorporar el contingut d'un parell de fulls solts, que havien quedat amagats dins els milers de papers del Fons Àngel Ruiz i Pablo, ja en la seva fase final de catalogació i de digitalització gràcies a una beca de l'IME. Un petit i valuós cercle d'aquesta espiral de documentació manuscrita i, en una part substancial, inèdita s'ha tancat per obrir-se al coneixement i al gaudi col·lectius. Per descobrir, com aquest és el cas de *Memorias de un perro*, una cara oculta i molt humana d'Àngel Ruiz i Pablo.

De la seva trajectòria vital i literària, esmitjada per la data de 1911, ens han restat unes imatges gairebé tòpiques, que obvien la seva evolució i el sentit que l'empenyia. Hi dominen, més enllà de les obres castellanques de la primera època, les del Ruiz i Pablo costumista de *Per fer gana*, obviant la voluntat, manifestada al tombant dels segle XIX i XX, de convertir-se, d'acord amb la correspondència amb Joan Alcover, en un escriptor integrat dins la literatura catalana amb obres com la novel·leta modernista *Del cor de la terra* (1910) i el volum *Poesies* (1911).

De l'etapa barcelonina, empès pel reconeixement mancat i, sobretot, per la necessitat de professionalitzar-se, sorgeix una altra imatge, la del Ruiz i Pablo novel·lista en castellà, que literaturitza Ciutadella i Maó per mostrar la decadència i la fi de la classe social abans poderosa, substituïda per una burgesia sense escrúpols. Retorna als darrers anys de la seva vida, sobretot entre el 1922 i el 1924, a les proses costumistes, dins les quals adquireix una dimensió més ambiciosa la novel·leta *El viatge tràgic de l'amo en Xec de s'Ullastrar*, escrita si fa no fa a la mateixa època de *Memorias de un perro*, les quals comparteixen una semblant atmosfera d'ironia, alhora distanciada i bonhomiosa, i un cert desencant. Duita de nou als escenaris la versió teatral de Frederic Erdozain en aquest Any Àngel Ruiz i Pablo per la Companyia J. Delfín Serra, ara som convidats a descobrir un inèdit Àngel Ruiz i Pablo, que ens pot permetre trencar amb certs tòpics i, més enllà de referents personals de poemes anterior, apropar-nos als sentiments i a la visió del món de qui, convertit en personatge de la seva pròpia novel·la, intueix que encara el darrer tram de la seva vida.

Modernitat de *Memorias de un perro*

La primera cosa que cal destacar de *Memorias de un perro* és la seva modernitat. Sí, ja sabem que als animals se'ls ha atorgat veu des de l'antiguitat clàssica, però, en el cas de Ruiz i Pablo, el fet de convertir l'entremaliat ca Noti (*Naughty* en anglès) en el narrador de la novel·leta té molt a veure amb el que n'és un dels temes centrals: el que ell mateix, a la pàgina 78, anomena «este perro oficio de escritor» i encara més, a la pàgina 89, «una vida aperreada». D'aquí que a l'obra, escrita el 1923, quatre anys abans de la seva mort, «cuando Noti cree interpretar los pensamientos de su amo, la risa se convierte en tristeza ya que, detrás de sus disquisiciones, aparece una amargura oculta, un hombre herido por una serie de circunstancias adversas que su esposa mitiga con una dulzura infinita», com molt bé diu Eloísa Ruiz a la introducció.

Per açò, la troballa de convertir el ca familiar en el narrador d'unes memòries (amb tota la càrrega nostàlgica que comporten) és el que permet a Àngel Ruiz i Pablo un distanciament amarat d'una profunda ironia crítica al llarg de l'obra. Així, el sincer somriure amorós que desperten els comentaris familiars esdevé amarg quan els comentaris se centren en la societat que li ha tocat de viure i en la consideració que, a aquesta, li mereixen els escriptors. En aquest sentit, l'estructura en *crescendo* de la novel·la és una altra de les eines amb què Ruiz i Pablo aconsegueix agafar els lectors, ja que l'amabilitat inicial es va enfosquant a mesura que avança l'obra, fins al punt de convertir-se en unes veritables memòries d'Àngel Ruiz i Pablo, en el sentit que hi ofereix una espècie de balanç existencial, que segurament no deixarà indiferent ningú que llegesqui l'obra, perquè, com ja he dit, hi descobrirà la seva cara més humana.

Memorias de un perro, de devuit capítols i un epíleg, ofereix un primer bloc de capítols, els vuit primers, en què domina l'ambient familiar més distès pel moviment que hi imprimeixen les filles i els fills Ruiz Manent, amb un protagonisme destacat de Jesús, el «muchacho moreno», i de Juan, el més petit i que encarna la innocència davant la vida. Són, sense cap dubte, els capítols més amables i amb una concentració temporal clara. Al capítol I, el ca comença presentant la seva ascendència familiar i explicant com és entregat al «muchacho moreno» i una germaneta seva per introduir la intriga de si serà acceptat per la mare dels fillets a causa de l'aversion que té a les puces. L'arribada a la casa, al capítol II, permet introduir-se en l'ambient familiar i conèixer el fillet de vuit anys de qui s'enamora Noti i que convencerà la mare. Permeteu-me fer un incís i comentar que una de les gràcies de *Memorias de un perro* són justament les descripcions que Ruiz i Pablo fa dels membres de la seva família, inclòs ell mateix:

Era un señor como de cincuenta años, el pelo gris, más bien blanco en la barba, que llevaba muy recortada y en punta; de estatura mediana, regordete, facciones enérgicas, gran nariz, los ojos ya cargados, pero de mirar muy expresivo. (p. 24)

La trama dels capítols d'aquesta primera part és molt minsas: amb l'acceptació del ca, el bateig només del nom i el primer bany amb aigua gelada, tot açò en 24 hores, l'intent de fuga del ca perquè sent que els germans i les germanes, quan vivien «en una pequeña ciudad», evidentment Ciutadella, mataven els animals de tant que se'ls estimaven s'acaba resolent en les trapelleries de Noti jugant a desbaratar calces i sabates de les filles i fins els calçons d'un Jaume amb poques bromes. Amb tot, d'una manera subtil, Noti, bon observador com tot escriptor, deixa constància dels comentaris professionals i polítics del seu amo, que també ha hagut de deixar de rascar-se per les puces per mantenir la seva família. I tot açò amb referències literàries (a l'Arcipreste de Hita i a Cervantes), que mostren el bon aprenentatge de Noti, el descobriment més important del qual és, camusianament, que «tampoco ellos eran felices» (cap. VI).

El punt clau d'inflexió, tanmateix, el marca el capítol IX amb l'arribada del fill major, Pepe, establert des de fa poc a Madrid, amb motiu de les festes de Nadal.

Presentació de *Memorias de un perro* de J. Salord

L'alegria familiar aquí serveix per establir un contrast brutal amb la tristesa de l'amo, tan forta que el ca no pot fer res més que reproduir la impressionant conversa entre marit i muller en què aquell li confessa que ha estat el Nadal més trist de la seva vida:

–Esta Navidad ha sido quizá la más triste de mi vida. Otros años hemos tenido quizá más dificultades, nuestra mesa ha estado más provista quizá que nunca, hemos tenido la alegría de reunirnos todos, la que nos ha proporcionado la venida de Pepe ha sido tan grande para ti como para mí, y, sin embargo, no he tenido alegría. Hoy me parece haber llegado a la cumbre de mi vida y que mañana ha de empezar el descenso. Hasta ahora había luchado con cierta ilusión en todas las cosas: ilusión de prosperidad material, ilusión de gloria y nombradía, ilusión de alcanzar una vida exenta de preocupaciones, ilusión en mis amistades, ilusión en una vejez tranquila y respetada... Todas estas ilusiones las ha barrido el viento de esta cumbre de mis cincuenta y cinco años... Y, sobre todo, nunca me había sentido abocado al aniversario del de hoy día, en que se reúnan nuestros hijos, si tienen esta piadosa ocurrencia, en esta casa o en otra de las que ellos formen, y en este sitio que yo ocupó vean un hueco, un hueco que nadie podrá llenar aún con la mejor voluntad del mundo. (p. 51-53)

En el moment més elegíac de l'obra, amb el pressentiment de la mort, és quan recorda el poema del seu gram amic Joan Alcover, «La Serra», que interpreta com l'acomiadament a la veritable joventut, que és la joventut de l'ànima. D'aquí que, subtilment, destrüi la desesperació que no sent de la desesperança que l'amara pel fet de ser la tristesa més fonda de totes.

No ens pot estranyar que els tres capítols següents, del X al XII, encapçalats per un amb voluntat clarament de distensió, establequin una espècie de pont entre la primera part i la segona. Amb la introducció d'un nou capítol de divertiment familiar, el XII, clos amb el comentari que allà on no arriba la filosofia hi arriba Déu; l'XI ja introdueix el tema central de la segona part pel fet que el ca vol justificar que és un ca il·lustrat, intel·lectual pel fet que el seu amo és un literat, un escriptor. No per casualitat és en aquest capítol que adquireix protagonisme un altre fill, Jaume, amb qui el pare comentava temes d'actualitat política. Aquí apareix el Ruiz i Pablo periodista, activitat que el va acompanyar al llarg de la seva vida i que es va professionalitzar a Barcelona gràcies a la seva feina a *La Vanguardia*. Significativament, el tema polític o la informació política cedeix el seu lloc a la llibertat de premsa, que Ruiz i Pablo sap massa bé que va lligada a la llibertat econòmica dels propietaris de diaris o dels que poden aspirar a fundar-ne, cosa que no és el seu cas, per concloure que «Hay más ricos que no saben escribir que escritores que tengan donde caerse muertos» (p. 61).

Els capítols XIII al XVIII, tancats per un epíleg, configuren una segona part d'una densitat de pensament, tot just insinuada en les digressions que fins ara apareixien escampades d'ací i d'allà en el discurs de Noti. Així, el capítol XIII ens ofereix no només les idees polítiques de Ruiz i Pablo, sinó, sobretot, la visió del moment històric a nivell europeu, que veu com un moment de crisi de la mateixa humanitat, no gens desconnectat de la visió d'altres pensadors com l'Oswald Spengler de *La decadència d'Occident* (1918-1923) o l'Ortega y Gasset posterior de *La rebelión de las masas* (1929). Noti aixeca acta de la desconfiança en la naturalesa humana del seu amo, que

Presentació de *Memorias de un perro* de J. Salord

no era un rebel però tampoc no estava satisfet amb el que existia (p. 66). Enfora tant de les revolucions com d'un liberalisme que no ha aconseguit treure del món la religió i la família, es mostra preocupat per les noves idees del socialisme, el comunisme i l'anarquisme. I, sobretot, desconfia dels salvadors, d'un messianisme, que, al seu paper, no evitarà que la humanitat es precipiti a un penya-segat, per la qual cosa es declara antiautoritari.

Els capítols XIV i XV, d'un interès extraordinari, se centren en l'ofici d'escriure. Noti ho té clar: el seu amo és «torpe por vocación», no *a natura*, per haver triat «el peor oficio de todos los que tienen los hombres, con la circunstancia que exige un largo y duro aprendizaje y una suerte de luz en el cerebro más clara que en cualquier otro menester.» (p. 71). Així, la incomprensió primera de Noti acaba essent la més bella lloança a aquest ofici que la societat empetiteix però que fa grans els qui l'exerceixen:

Todo le era materia literaria: un árbol azotado por el viento, el paso de una nubecilla por el firmamento, la línea y el color de una montaña, la barba del señor que iba a su lado en el tranvía, el perfil de pájaro o de pescado de otro señor de más lejos, el sombrero de la señorita que atravesaba la calle, la silueta del cura que iba hacia él o el automóvil que cruzaba su camino. Además, daba importancia no sólo a lo que se decía sino a las palabras con que se decía.

Precisamente este es el oficio de los escritores: consiste en trazar muchas palabras una al lado de otra, de modo que digan cosas bonitas, agrias, profundas, cómicas o patéticas, sujetándose a las reglas de un arte que llaman gramática, retórica, poética, etc.; preocuparse mucho por estas reglas y por lo que han escrito los que se dedican a este mismo oficio; estudiar cuanto ven y oyen, entender de todo, aun sin entender en nada y meterse en todo aunque no los llamen. Si yo quisiera dar a comprender a los individuos de mi especie qué es el escritor, les diría: «Figuraos un perro que ladrara por escrito todo el día y parte de la noche». Con esas palabras al lado de otras quieren ejercer una cierta influencia o sugestión en los demás hombres y, de esta manera, enseñar o deleitar o conmover. En fin, cosas de los hombres. (p. 71-72)

Al següent capítol, el XV, Noti posa el dit a la ferida quan afirma que, pel fet que el seu amo sigui escriptor, menja poc, però, per contra, ha après a ser un ca il·lustrat, «un poco filósofo y un algo erudito, un perro de letras como si dijéramos» (p.76):

En cierto modo fui yo como mi amo, quien, a la postre, cuando podía atender a las necesidades de su familia, era más feliz que el carbonero y que muchos otros mortales más ricos que este a quienes fui conociendo días andando. Lo poco o mucho bueno que la existencia le proporcionaba gozábalo él con una intensidad tan enorme que disfrutaba con los sentidos y con el alma, con todo su ser y potencias. Una carta de su hijo ausente, unos versos buenos, un libro excelente, una obra de arte primorosa, un espectáculo de la naturaleza, una acción heroica o un acto de profunda humildad le hacían vibrar como una cuerda de violín bien templada y aun le ponían lágrimas en los ojos. En cambio, sentía tan acerbamente lo opuesto, que, en estos casos, sólo su fuerte organismo podía sostenerle. Su fuerte organismo y su filosofía, pues en todas las cosas veía algo bueno y en el fondo de todas las acciones humanas, por malas que fueran, hallaba algo que disculpar... (p. 76)

Presentació de *Memorias de un perro* de J. Salord

És molt significatiu que sigui justament en aquest capítol i en aquest context que faci el millor dels elogis a la seva dona, Catalina Manent, i amb ella, a un matrimoni al qual, com volia el Plató d'*El Banquet* o la saviesa popular de les mitges taronges, només es pot anar «con el corazón franca y enteramente abierto» (p. 78). I tanca el capítol remetent a «este perro oficio de escritor» (p. 78) sense reconeixement, «pues así como al perro incapaz de morder ninguno le teme, al hombre incapaz de enviar a otro a presidio, nadie le hace caso». (p. 78) Sí, una paraula escarrufa especialment, *presidi*, perquè condensa, sense potser ni témer-nos, tot el drama de qui havia patit el calvari del poder.

Els tres darrers capítols, del XVI al XVIII, en un *crescendo* temàtic, s'obren a la mateixa condició humana, que passa, primer, pels seus ulls en el passeig ciutadà que fan. Així, davant una estàtua, o sigui, un monument per perpetuar la memòria dels que es consideren grans homes, Ruiz i Pablo manifesta el seu escepticisme:

Y lo peor es que no consiguen su objetivo, porque, si la obra no permanece, es decir, si se olvida, la estatua no sirve para perpetuarla, y, si la obra no muere, la estatua sobra. (p. 79)

I, davant les persones que passen pel seu costat, intueix el drama interior o fins la tragèdia amb els nom d'orgull, enveja, amargor... Al capítol XVII, el nom és la infelicitat motivada per la preocupació per les aparences externes, mentre que, al XVIII, Ruiz i Pablo, que havia traduït al castellà *La bogeria* de Narcís Oller, empra un altre nom: el de bogeria, en un món capgirat en què la vanitat pren el lloc de la saviesa. Just aquí, però, apareix, momentàniament, la salvació, que duu el nom d'infantesa i d'innocència i té la cara del petit Juan:

El hombre es únicamente apreciable a la edad que tenía mi amito Juan, el que me envidiaba a mí y hubiera querido ser Noti. Él sabía por qué. (86)

Però, ai, aquesta salvació esdevé ben prest, just encetada l'edat adulta, paradís perdut. El registre elegíac s'imposa de nou.

L'epíleg, amb l'arruga del front de l'amo cada vegada més fonda, és la resposta que el mateix Noti dona a la pregunta que es planteja: «¿De qué le servía a él la pluma sino para vivir una vida aperreada, sin esperanza de alivio?» (p. 89):

Pero estos hombres de letras son unos verdaderos sandios y, como gozan en cosas de las cuales los hombres sin letras no gustan, mi amo prefería un buen libro a un buen plato, y estaba más satisfecho cuando un artículo le salía bien y había logrado decir una cosa con gracia o con galanura, que su tendero al recontar el negocio del día y ver que, entre su ganancia natural y la procedente de las sisas en el peso, le habían quedado más duros que a mi amo con seis artículos de los más primorosos y quintaesenciados.

Y no había remedio para él: se había formado así y así sería hasta el fin de su vida.

Gràcies a l'amor i a la feina d'Eloísa Ruiz González, tenim a les mans *Memorias de un perro* en aquest Any Àngel Ruiz i Pablo com el millor dels homenatges: el que ens

Presentació de *Memorias de un perro* de J. Salord

regala la cara oculta i més humana del nostre escriptor. Gràcies, Eloïsa! Ara ens correspon a nosaltres fer nostra l'obra i més nostre l'autor.